

A consuli hivatal az ókori Rómában

A Hans Beck, Antonio Duplá, Martin Jehne és Francisco Pina Polo szerkesztésében 2011-ben a Cambridge University Press-nél megjelent kötete a *consulok*, vagyis a római köztársaság legmagasabb rangú vezetőinek szerepét világítja meg különböző aspektusokból. A tanulmánykötet a 2007-ben Zaragozában megrendezett konferencia anyagát tartalmazza négy nagy egységre osztva: a *consuli* hivatal keletkezése; a *consuli* hatalom és funkciók; a *consuli* jelképek, modellek és önmegjelenítés; ideológiák, konfrontációk és a köztársaságkori *consulatus* vége. A bevezetésben a szerkesztők áttekintik a *consulatus* eddigi irodalmát, a római igazgatási rendszer alapfogalmait és kronológiáját, valamint kiemelik, hogy e *magistratus* mindmáig nem képezte monografikus, vagy egész kötetet betöltő vizsgálat tárgyát – ily módon egyúttal rá is mutatnak munkájuk hézagpótló jellegére.

A *consulok* kapcsán mintegy előrebojtva a következőket foglalhatjuk össze. A köztársaság létrejöttével a király hatalmát a *consulok* örökölték. (Talán eredetileg az ún. *praetor maximus* – hadvezér – név illette meg őket. Nem zárható ki az sem, hogy a három *tribus*nak egy-egy *praetora*, vagyis hadvezére volt, s az elöl haladó lehetett a *praetor maximus*.) Évente két *consul* választottak, akik *imperiummal* bírtak, s ennek megfelelően eredetileg a király végrehajtó, hadvezéri és bírói jogkörét gyakorolták. A király szakrális hatalmát külön örökölték át a rómaiak. A királyság felszámolása után többé nem akartak maguk fölé királyt emelni, azonban szükségük volt valakire, aki az istenek felé egyfajta közvetítőként jár el. Megalkották tehát a *rex sacrorum*, azaz a kultusz királya tisztséget, amelynek ellátása életfogytig szólt, ellátója állami javadalmazást és számos privilégiumot kapott, azonban a közügyekből mindörökre ki volt zárva. Idővel a *rex sacrorum* kárára a *pontifex maximus* vált az állami kultuszok legfontosabb személyévé. A *consul* felhatalmazását a *lex curiata de imperio* alapján az ősi, *curiák* szerinti népgyűléstől, a *comitia curiata*tól kapta. A *consul* tizenkét *lictorból* álló kíséret illette meg, az éveket a minden esztendő első napján, január 1-jén hivatalba lépő *consulok* alapján nevezték el, ill. tartották számon.

A *magistratus* – és ily módon a *consuli* hivatal – viselésének fő elvei az annualitás és a kollegialitás. Az annualitás azt jelenti, hogy a *magistratusok* túlnyomó többségét egy évre választják, illetve a következő évben nem választhatók újra (a 180-ban hozott *lex Villia annalis* és a 82-es *lex Cornelia de magistratibus* megszabta, hogy két tisztség betöltése között legalább két esztendőnek kell eltelnie). A kollegialitás elve alapján (főszabály szerint) ugyanazon tisztséget egyszerre több, egyenlő jogkörű főhivatalnok töltött be. A *magistratusok* nem kaptak díjazást, ill. számos, hivatalukkal járó költségüket maguknak kellett fedezniük; hivatali évük alatt lemondhattak ugyan tisztségükről, ám attól nem voltak megfoszthatók. A *magistratusokat* megillető *intercessiós* jog (*ius intercedendi*) azt jelenti, hogy *collegájuk*, vagyis azonos posztot betöltő hivataltársuk bármely intézkedése ellen felléphetnek, s azt megakadályozhatják. Rómában a szó mai értelmében nem ismerték a hatalom megosztásának elvét, vagyis a jogalkotói, bírói és végrehajtói hatalom nem különült el élesen egymástól. A funkciók persze megoszthatók voltak, de az *imperium* és a *potestas* teljessége alapelvnek számított, tehát a *consul* jogszolgáltató jogkörét általánosságban átvette ugyan a *praetor*, ám ezt olykor a *consul* változatlanul ellátta (pl. a *iurisdictio voluntaria*, a színleges perek esetén), hiszen *imperiumának* részét képezte. Ugyanakkor e teljes hatalom csak egy évre szólt. A *consul* tehát rendelkezett a teljes katonai hatalommal, a polgári végrehajtó hatalommal, a jogszolgáltatóival, és törvényt kezdeményezhetett (de nem alkotott, hiszen ahhoz a népgyűlés és a *senatus* közreműködése is kellett). Viszont éppen az annualitás, az *intercessiós* jog és a kollegialitás elve adott védelmet egy-egy *magistratus* túlkapásai ellen, vagyis az egyik *magistratus* hatalmának osztatlansága jelentette a korlátot a másik *magistratus* hatalma számára, és teremtette meg a – nem demokratikus, azonban – jogállami működés kereteit.

Christopher Smith tanulmánya, amely a korai köztársaság *magistratus*aairól ír (*The magistrates of the early Roman republic*) vezet be az első részt. Írásában a *Fasti*, a római *magistratus*ok listáját elemi, veszi górcső alá annak megbízhatóságát, illetve a felmerülő és tetten érhető manipulációs lehetőségeket. Ezt követően a *consulatus* kialakulásának állomásait próbálja meghatározni, különös tekintettel a *decemvirek* előtti, vagyis a Kr.e. 451 előtti időszak tekintetében. Gianpaolo Urso tanulmánya Cassius Dio művének tükrében vizsgálja a *consulatus* eredetét (*The origin of the consulship in Cassius Dio's Roman History*), nevezetesen – lévén hogy Dio Cassius műve e korszakra, vagyis a köztársaság első másfél évtizedére vonatkozóan csupán kivonatosan maradt ránk – Zonaras *Epitomáját* elemezve. Alexander Bergk a *praetori* hivatal kialakulását és fejlődését elemzi (*The development of the praetorship*), méghozzá – értelemszerűen – Kr.e. 366-tól, vagyis a *praetura* életre hívásától 218-ig. A *praetori* tisztség 366-ban került felállítására a *leges Liciniae Sextiae*vel, s jó ideig a patríciusoknak volt fenntartva. Eredetileg csak egy *praetort* választottak. A *praetor urbanus* vette át a *consul*tól a jogszolgáltatást, ill. – hiszen *imperium*mal rendelkezett ő is – helyettesíthette is a *consul*t. 242-től, amikor felállították a *praetor peregrinus* tisztségét, már két *praetort* választottak. Innentől fogva beszélünk majd a jogszolgáltatásban *praetor urbanus*ról és *praetor peregrinus*ról. (A köztársaság végére számuk tizenhatra emelkedett.)

A második rész első eleme, Hans Beck tanulmánya a *consuli* hatalom és a római alkotmányosság kérdését vizsgálja, méghozzá az *imperium* fogalmának fényében (*Consular power and the Roman constitution: the case of imperium reconsidered*). Az *imperium* az állami főhatalom teljessége, amely a következő jogköröket foglalta magában: a legfőbb polgári hatalmat az Urbs határain, azaz a Pomeriumon belül és a katonai főparancsnoki hatalmat a falakon kívül, a jogszolgáltatás hatalmát, és a büntetések és kényszerítő intézkedések kiszabásának és foganatosításának hatalmát; a népgyűlés összehívásának és törvények előterjesztésének, valamint a *senatus* összehívásának jogát. A társ-*magistratus*ok között nem volt hatáskörmegosztás, vagyis az *imperium* egynek és oszthatatlannak minősült – ugyanakkor (lévén hogy a római jogtudósok mindig is idegenkedtek az elvi éllel megfogalmazott definícióktól) sohasem került pontos, fogalomszerű meghatározásra. Francisco Pina Polo írása a *consul*okkal mint a *pax deorum* őrzőivel foglalkozik (*Consuls as curatores pacis deorum*). A rómaiak a világ megszokott rendjét, nyugalmi állapotát *pax deorum*nak nevezték, amely az isteneknek az emberek felé való békés viszonyulását jelentette, s ha ezen rend felborult, az mindig az istenek e nyugalmi állapotból való kilépésére volt visszavezethető. A kozmikus rend megbomlása, azaz minden rendkívüli, újszerű esemény *prodigium*nak számított. A *prodigium* nem más, mint hogy a felszín mögött rejtőző természetfeletti erők ezt a burkot áttörve előjönnek, nyilvánvalóvá lesznek. A *prodigium* mindig értelmezésre szorult, ezért vették ehhez Rómában mindig a *pontifex*ek, a *libri Sibyllini* vagy a *haruspex*ek segítségét igénybe. Ezen értelmezés felügyelete a *consul*ok feladata volt, lévén hogy Rómában az állami-politikai és a vallási szféra (legalábbis a hivatalos kultusz szintjén) sohasem különült el egymástól, hiszen a vallási kérdések is a *ius publicum*, a közjog szerves részét képezték. Francisco Marco Simón tanulmánya a *Feriae Latinae* mint a *consuli* hatalom vallási korlátját tárgyalja (*The Feriae Latinae as religious legitimation of the consuls' imperium*), amely a kötet egyik legérdekesebb, vallástörténetileg is igen tanulságos írása. Nathan Rosenstein tanulmány a *consul*ok háborús szerepvállalását és a hadizsákmány kérdéskörét elemzi (*War, wealth and consuls*). Adatszerűen meghatározza, hogy a hadizsákmány mely része maradhatott a *consul* tulajdonában, és mekkora százaléka illette a közt. Az állami tulajdonba került hadizsákmányt természetesen elárverezték (*subhastatio*), s az így nyert bevétel a későbbi hadjáratok fedezetéül szolgált. A tanulmány a Kr.e. 200 és 167 közötti időszakra vetítve pontos kimutatást ad a római győzelmek kiadás-bevétel mérlegeiről.

A harmadik részt Karl-Joachim Hölkescamp tanulmánya nyitja, amely a római köztársaságról mint a „hatalom színházáról” és a *consul*okról mint e színháték főszereplőiről értekezik (*The Roman republic as theatre of power: the consuls as leading actors*). Ennek keretében hosszabban vizsgálja a *lictor*ok mint a *magistratus* kíséretének funkcióját, s ennek jellegét a

reprezentációs, színpadias vonulatban ragadja meg. Tény, hogy az *imperiummal* rendelkező *magistratus*okat *lictorok* kísérték, akik a vesszőnyalábot (*fasces*) s benne a bárdot vitték a vállukon. A *lictorok* feladata elsősorban nem a *magistratus* őrzése, védelme volt, hanem valamiféle megjelenítése. A külső megjelenítés tekintetében ez annyit jelent, hogy a *magistratus* és a *lictor* ugyanolyan ruhát viselt. Az adott méltóság viselője nem kíséretének pompája és ékessége által nyert nagyobb hangsúlyt, hanem a vele azonos ruházatot viselő kíséret számának növelésével. Ám a szoros összetartozás nem merül ki a külső megjelenés hasonlatosságában: a *magistratus* és a *lictorok* mindenütt együtt jelentek meg. A *lictorok* egyes sorban mennek a *magistratus* előtt, a legutolsó *lictor*, a *lictor proximus* és a *magistratus* közé – a *magistratus* serdületlen fiait kivéve – senki sem léphetett. Tehát a *lictorok* nem a *magistratus* testőrségét alkották, hiszen a *magistratus* előtt vonuló *lictorok* nem adtak védelmet az őt oldalról vagy a háta mögül esetlegesen fenyegető támadások ellen. Ki kell ugyanakkor emelnünk – s ezt a szerző nem hangsúlyozza kellőképpen –, hogy a *lictorok* funkciója a *ius sacrum* területéről ered, annál is inkább, mivel nemcsak a *magistratus*okat, hanem a *flamenes*et és a *Vesta*-szüzeket is megillette a *lictori* kíséret. Matthew Roller tanulmánya *Fabius Cunctator* mint *consul* pályáját és „paradox dicsőségét” (*The consul(ar) as exemplum: Fabius Cunctator’s paradoxical glory*) elemzi. Martin Jehne írása a hajdani *consulok*, vagyis a *consulares* politikai befolyásának növekedését vizsgálja a Kr.e. 3. és 2. században (*The rise of the consular as a social type in the third and second centuries BC*). Rámutat azon tendenciára, hogy az egykori *consulok* politikai szerepvállalása, befolyása – anélkül, hogy *pro forma* hatalommal bírtak volna – hogyan növekedett a köztársaság második felében. Michael Fronda a *consulok* és a volt *consulok*, a *consulares* Rómán kívüli szerepvállalásával, befolyásával, az egész Itáliát átszövő kapcsolati hálót vizsgálja (*Privata hospitia, beneficia publica? Consul(ar)s, local elite and Roman rule in Italy*). A szerző a *hospitium*, az együttműködés, a politikai befolyás, a *gratia* és az *amicitia* funkcióját vizsgálja, illetve ennek hátulütőit, amelyek a Kr.e 1. század elejére jól kitapinthatók lettek Róma és polgárjoggal nem rendelkező itáliai területek között.

A negyedik rész kezdő darabja, Robert Morstein-Marx tanulmánya a Kr.e 88-as és 87-es év *consuli* katonai szerepvállalását állítja a vizsgálat középpontjába (*Consular appeals to the army in 88 and 87: the locus of legitimacy in late-republican Rome*), elsősorban Appianos *Bella civilia* című művének mint forrásnak a tükrében elemezve az eseményeket és állítva fel pontos kronológiát. Antonio Duplá *Consulares populares* című tanulmánya a *popularis*, vagyis a politikájukat a népgyűlésre, nem pedig a *senatusra* támaszkodva megvalósítani akaró *consulok* kérdéskörét elemzi. Ennek során meghatározza a *popularis* kifejezés pontos jelentését, amely számunkra a forrásokban – elsősorban Cicerónak köszönhetően – negatív jelentéstartalommal csapódik le. Valentina Arena írása hasonló kérdést tárgyal: a Kr.e. 78-as esztendő *consulatusát*, Catulus és Lepidus, s ennek tükrében az *optimaták* és a *popularisok* konfliktusát (*The consulship of 78 BC. Catulus versus Lepidus: an optimates versus populares affair*). A tanulmány forrásbázisát elsősorban Cicero és Plutarchos művei adják, s az elemzés során bepillantást nyerünk a politikai konfliktus állambölcseleti, ideológiai lecsapódásába is. Frédéric Hurlet tanulmány a *consulok* szerepének átalakulását mutatja be Augustus korában (*Consulship and consuls under Augustus*). A szerző széles forrásbázisra támaszkodva írja le Augustus óvatos politikájának fő vonását, amellyel óvakodott a köztársaság intézményrendszerét felszámolni, mintegy biztosítva a *res publica* kontinuitását. Ugyanakkor Augustus alatt vette kezdetét azon folyamat, amely a köztársaság intézményeinek kiüresedéséhez vezetett. A principátus kezdetén, Augustus (Kr. e. 27–Kr. u. 14) alatt a köztársasági *magistratus*okat változatlanul a *comitiák* választották, de az uralkodónak ajánlási joga (*commendatio*) volt, ami gyakorlatilag a kinevezéssel ért fel. A két *consul* (*consules ordinarii*) ugyanúgy az év első napján lépett hivatalba, tehát változatlanul ők voltak az év névadó *consuljai*, ám hivatali idejük kitöltése előtt újabb, a császár által kinevezett *consulpárok* léptek hivatalba (*consules suffecti*), ami a rang devalválódásához vezetett. A *consulok* a tényleges politikai szerep helyett immáron elsősorban reprezentációs és jogszolgáltató feladatokat láttak el.

A *consulatus* intézményének teljes spektrumát, történeti fejlődését, funkcióinak sokszínűségét kimerítően feltáró munkát alapos bibliográfia, név- és tárgymutató zárja.

Hans Beck – Antonio Duplá – Martin Jehne – Francisco Pina Polo (eds): *Consuls and 'Res Publica': Holding High Office in the Roman Republic. (A consulok és a res publica: Magas hivatal a római köztársaságban)* Cambridge–New York, Cambridge University Press, 2011. 376 pp.

Dr. habil. Nótári Tamás, PhD
tudományos főmunkatárs
(Magyar Tudományos Akadémia,
Társadalomtudományi Kutatóközpont,
Jogtudományi Intézet)
egyetemi docens
(Károli Gáspár Református Egyetem,
Állam- és Jogtudományi Kar)